

Умер Ипчи

БАГЪЧАСАРАЙ

(очерк)

Багъчасарайгъа гъарптан Кемер Къапудан кирилер ве Дар Агъачтан тюшюлер ки, бу эки кириш ёлу да бири-биринен бой-боюна кибидир. Кемер Къапудан киргенинъиз кибиди, солда шаркълыкътан бозма мимарлы чешме олып, бу чешменинъ коксюне мыхлангъан мермер левхада шу бейит язылдыр:

*Падишахымыз ёл къазасындан булдугъы ичюн неджат
Эхль-и Ислям шукюр идюп акъыттылар аб-ы хаят.*

(Базы риваетлерге коре, иш бу бейит Сейид Абдулла Озенбашлы тарафындан язылдыр).

Чешмеден сонъра артыкъ Баш Джадде башлар ки, бу Дар Агъач тюбю, Янгъан Джами авузы, Шейтан Чаршысы, Туз, Ашлыкъ, Согъан базарлары ве саире адларле бир такъым чаршы ве базарларгъа болюнур.

Баш Джадде Багъчасарайнынъ бир башындан экинджи башына къадар бираз йылан къавимси, яткъан бир йылан кибиди, бойдан-бой созулып яткъандыр ки, бу йыланнынъ аркъасы да тюз олмайып, энишли-ёкъушлы ве чукъурлы чакъырлыдыр. Онынъ чукъурлы ерлери язда биле тизден чамур, ёкъуш ве саир ерлери исе ангидир бир шаирнинъ дегени кибиди:

*Язда тоз бораны,
Къышта къар бораны...*

Яхутта дигер бир шаирнинъ дегени кибиди:

*Тёпеси Чуфут Къалеси,
Ашасы джезнем дереси,
Багъчасарай буннынъ нереси?*

Тасвирине пек уйгъун олып, акъикъатен, бу тоз ве къар боранлары вакътында куньдюз фенернен араштырсанъ, шеэрни тапыштырамазсынъ. Бундан отърю олса керек, вакъыты иле: Багъчасарайда къыркъ яшында бир «сабий» джоулды, корьгенге бахшыш бериледжектир! – деп, делляллар багъырышып кезе экенлер. Эм, акъикъатен, Багъчасарайда олур олмаз «сабийлер» озь ёлларыны пек чабик адаштырырлар, чюнки онынъ эки тарафында ёлдан кечкенлерге я да бири-бирине дарылмыш кибиди, аркъа чевирип тургъан я да бири-бирине бакъып, пенджерелери озъара козь къыпышыр кибиди, бакъышкъан эвчиклери тизильмиш. Багъчасарай аралыкълары арасында ёлны адаштырмамакъ ичюн чокъ буюк бир маарет ве усталыкъ керектир.

Баш Джадденинъ эки тарафында бири-бирине даянып, тирелип, янтайып ве бири-биринен къолтукълашмыш кибиди, эски тюкянчыкълар, къавелер, фурунлар тизильмиштир ки, бунлар хастахане огюнде невбет беклеген о заманнынъ хасталарына я да, даа догърусы, джами огюнде тиленген акъсакъ, топал, чырпыкъ, солакъ, сокъур, сагъыр ве саир тюрлю алиль, сакъат тиленджилерге бенъзерлер. Оларнынъ ичинде артыкъ бир аягъынен къабирге сокъулгъан ве таягъына даянып: «Ал-л кеттим, ал-л йыкъылдым! Тутунъыз, йыкъыладжагъым!» – деп, сонъ куньлерини яшагъан, уфюрсенъ йыкъыладжакъ кибиди, ихтиярларгъа бенъзегенлери олгъаны кибиди, «тийме манъа, шимди устуне аванынъ!» – деп тургъан тюкянчыкълар да бардыр. Бунлар тыштан корюништир...

Оларнынъ ичи къоба киби къаранлыкътыр, чюнки бу тюкянларда пенджере пек сийрек корюльген шейлерден олып, олгъанлары да козьлерини юмып юкъусырар киби туралар, чюнки онларнынъ эксерисининъ джамлары я асла къоюлмагъан я да къоюлса да къырылгъан ве бу тешиклерге расткельген шейлер, меселя, улпакълары саркъкъан ястыкълар, дженевиз кунюнден къалма чул-чубурлар ве бунъа бенъзер шейлер тыкъатылгъандыр.

«Къобалар» ичинде эснафлар яни: къыршавджы, къалайджи, тенекеджи, куркъчу, къалпакъчы, кийизджи, чарыкъчы, къайышчы, аякъкъапчы, демирджи, къуюмджи, йипчи, бешикчи ве дигерлери чалышырлар. Онларнынъ ичинде шергит ве къальфасы булунгъанлары пек сийректир, чюнки эснаф озь кечинмесини зоргъа чыкъарыр ве онынъ ишлеп чыкъаргъан малы Багъчасарайдан чокъ узакъ кетемез. Шойле ки, фабрика эм дюльбер, эм уджуз къазанлар япар, бакъырджынынъ ясагъан къазаны онынъле бой ольчюшемез, чюнки фабрика къазаны энгильдир ве бу энгиллиги саесинде куреште о агъыр эснаф къазаныны йыкъар я да тюбюни тешип ташлар...

Бу кейфсиз зенаатханечиклерден чыкъкъан дигер маденлер де айны бунунъ кибидир. Онлар орта асырларда кечселер де, лякин йигирминджи асырда кечмейлер, онынъ ичюн бу кучюк эснафкъа кечиниш гъает де агъыр.

Багъчасарайда Къырым ве ондан тыш базарларгъа кечкен мамулятнынъ энъ биринджиси – мешин, сахтиян олып, буны асыллап чыкъаргъан табакъ эснафы энъ къуветли бир эснаф сайылыр...

Иште, табаналар. Баш Джадде иле бой-боюна Багъчасарай дересининъ ортасындан Чюрюк Сув акъар. Чюрюк Сув бу шеэрнинъ «канализациясы»дыр. Онынъ эки тарафына къурулгъан кунълеринден башлап, та йыкъылгъангъа къадар кунь корьмеген, авасы исе сонъ дередже сасыкъ, озьлери исе басыкъ, дым къаранлыкъ табаналар тизильгендир. Бу табаналар бир такъым аджыларнынъдыр. Бу аджылар озьлерининъ байлыкълары саесинде кучюк эснафкъа къаршы конкуренция ачар, онларны харабиетке огъратырлар ве ниаетинде исе, бу харабиетке огърагъан кучюк эснаф озь кучюни аджыларгъа сатмакъ меджбуриетинде къалыр.

Эснафлар умумиетле эки табакъагъа болюнир. Кучюк эснаф ве агъния табакъасы. Бу агъния табакъасы учъ-беш ве даа зияде къальфа ве шергитни истисмар этерлер. Онларнынъ Къачы ве Бельбек озенлери бойларында багъчалары да бардыр. Бутюн эснафлар машина не демек олгъаныны бильмезлер. Табакъ эснафынынъ энъ буюк «машинасы» – табакъ япрагъы дёгюльген кедиктир ки, бу та туфан кунюнден къалма энъ иптидаий бир кедиктир.

Эр эснафнынъ бир «уста башы» олып, булар эснафнынъ селефнамесининъ омюрге кечирильмесине незарет этер ве селефнамеден тышкъа чыкъкъанларны «ёлсуз» быракъыр яни джезагъа огъратырлар ки, бу джеза мувакъкъат бир заман ишке чыкъмамакъ ве саиреден башлап, «ёлсуз» къалгъан кишиге бойкот ве атта оны эснафтан чыкъармагъа къадар барыр.

Селефнаме яры диний бир низамнамедир. Онынъ баш хызмети къальфа ве кучюк эснафны зулум ве истисмаргъа огъратмакътыр. Уста башы эснафнынъ энъ зенгининден сайланыр ки, бу зенгин тек озь табакъасынынъ менфаатыны козьде тутар. Селефнаме саесинде ири буржуазия озь монополиясыны да яшатыр. Пек чокъ такъдирлерде кучюк эснаф уста башынынъ мусаадеси олмакъсыздан озь метасыны сатамаз ве илахре...

Багъчасарайда алтмыш беш къадар къаве олып, бунунъ себеби эппи бир къысмы ханлы эди. Бу къавелерден бир къачы мустесна олмакъ узьре, къалгъаны эписи тенбель ятакълары олып, бу къаве саиплери озьлери де энъ тенбель кимселер эдилер. Метасы кечмей, ишсиз къалгъан эснаф бу къавелерде топланыр, бош кунълерини мында кечирирлер. Онлар беклерлер. Бу къаве кошелеринде сигар савурып, беклерлер. Аз сёйлешир, чокъ сусарлар. Базан къарлыджа бир алыш-вериш япсалар, ичерлер. Сонъра керек къаведде, керексе озь «къобасына» чекилип, анда ымпыс-тымпыс отурыр, тюшюнир ве беклерлер. Лякин не беклерлер, не тюшюнирлер, буны озьлери де бильмезлер...

Мустесна къавелер учь дане олып, бунынъ биринджиси Шейтан Чаршысындаки «Шаркъ» къавесидир. Бу зиядесиле табакъ эснафы агъниясынынъ тиджарет ве сиясет клубудыр. О заманнынъ бутюн бейнелхалкъ меселелери мында чезилирди. Энь буюк сиясетчиси исе Багъчасарайда «Столыпин-2» намыны къазангъан ве табакъ эснафынынъ уста башы Аджы Лёмандыр. Бу Аджынынъ сиясеттен не дередже дем ургъаны шу мисальден анылашылыр. Меселя, газетада муреттип хатасы оларакъ «пароход» сёзюнинъ бир ариффи баш ашагъы тюшер, Аджы Лёман исе этрафына топланып газета динълегенлерге маналы-маналы бакъып: «Арфнинъ баш ашагъы тюшмеси, шу пароходнынъ батмасына аляметтир!» – дер.

Экинджи мустесна къаве «Авропа» къавеханеси олып, мында Исмаил бей озю де тешриф буюрыр. Бу къаве Тюркиеде тасиль корьген ве тюрк газеталары окъугъан «Фатих Джамиси»нде дерс алгъан Истанбул денъизеллерининъ клубларыдыр. Мында «Къаракозь» де «Молла Насреддин» де окъулыр ве бу къызыл фесли затлар, ама Тюркиедеки «Мевляна», «Бекташий» ве саир текиелер киби бир текие къурмакъ ве онынъ адыны да «Гъор-Гъорий» текиеси къоймакъ истей эдилер ки, адындан да анылашылдыгъы веджихле, текие ибадети гъара-гъуранен кечеджек эди.

Учюнджиси Топал Азамнынъ къавеси олып, мында Тарпи Асан, Аджы Эмир, «Зынджырлы» мудеррислери ве саир дин ве ислям векиллери топланырды. Бу къаве, бу суретле энь мутаассиплернинъ клубу эди...

Базан эснаф тюкянынынъ алдындан бир «марушке» кечер, онлар авы ичинде беклеп де чибин я да бир къуртчукъ къанатынен илишип кечкен бий киби, тюкянындан башыны чыкъарып, бу «марушке»нинъ артындан бакъар ве о козьден гъайып олып кеткен сонъ, башыны бургъалап, ене эски отургъан ерлерине къайтырлар. Бу баш бургъалавны эки манада аныламакъ мумкюн: бири – ой да дызман марушке!, дигери – хайыр, беклегеним бу дегиль... – демектир.

Багъчасарайда юксек минарели джамилер олгъаны киби, минареси чочамий торгъай киби, чочайып тургъан я да бус-бутюн минаресиз джамилернинъ сайысы къавелернинъ сайысындан чокъ аз дегильдир. Бу джами чокълугъы ве айны заманда бир къач текие булунмасы мында афуз, мазин, къайым, имам, хатип, софу, шейх ве дигер дин хадимлерининъ номайлыгъына делильдир. Онларнынъ кечинишлери пек рааттыр, чюнки халкъ онларны вакъыф, эв ве тюкян киралары иле беслер. Догъсанъ, онлар адынъны къоярлар, эвленсенъ никяхынъны къыярлар, хасталансанъ «окъурлар», ольсенъ олюнъни ювар, дженазе намазыны къылыр ве мезаргъа къоярлар...

Алыш-веришчилер де чешит къысымларгъа болюнирлер. Онларнынъ ичинде къоюн ишкембесини таякъ уджуна такъып саткъанлардан башлап, Аджы Муждаба киби миллионерлер бардыр. Табий, бу алыш-веришчилернинъ 90 фаизини кучюк алыш-веришчилер тешкиль этер.

Медений ишлер пек айнорлыдыр. Иште сизге макътавлы бир «Усул-ы джедит» мектеби: Басыкъ бир бина. Бунынъ эснаф тюкянчыгъындан буюк бир фаркъы ёкъ. Фаркъ тек шурасында ки, мында эснафнынъ тезьясы ерине узун ралелер ве бир де къара тахта бардыр. Оджанынъ минбери устюнде, диварда, фалакъа асылы турур. Фалакъа орта асырдан къалма бир джеза алетидир. О уджлары къошулып багълангъан эки таякъ олып, оджа эфенди «къабаат ишлеген» баланынъ аягъыны таякъларнынъ арасына къыстырыр ве табанларыны тёпеге котерип, бар къуветинен чубукъ я да орьме къамчынен бу табанларны хашлар... О кучюк «джанийлер» къуйругъындан тутулгъан бир кесертки киби, бургъаланырлар, ниает, оджа ёрулгъан сонъ, фалакъадан азат олурлар.

Бу мектеплерде окъулгъан дерслер: Къуран, теджвит ильмихал, ховадже-и сюбьян ве бираз даа язысыздыр.

Усул-ы къадимнен усул-ы джедит арасындаки эсас фаркъ тек шекильде олып, мундериджесинде балабан бир фаркъ ёкътыр. Яни усул-ы къадимде бала дёрт йылда къара тамса, усул-ы джедитте эки йылда таныр. (Мен усул-ы джедитнен окъудым, фалакъагъа

огърамасам да, лякин Багъчасарайнынъ Кёр Афузы аз къала къулагъымнынъ бирини чыкъарып ала язгъан эди).

Багъчасарайда алий мектеплер, яни «вуз»лар дахи олып, бунларнынъ энъ мешуры «Зынджырлы Медресе»дир. Бу медреселер юкъарыда сайып кечтигимиз диний хадимлернинъ янъы кадроларыны азырларлар...

Багъчасарайнынъ аджаибат ве гъараибаты даа пек чокъ исе де, лякин биз бу къадарнен иктифа этип, онынъ меркезиндеки Туз Базарында бираз токътайыкъ...

– Ишкембелер!

– Баллы-бузлу макъсымам бар! Отуз эки тишинъ Аллагъа эманет!!!

– Сыджагъына буюрынъ, агъам, эй!

– Койдеш, чарыкъларым чокъ къавийдир, къыркъ йыл кийсенъ, тешемезсинъ!

– Дженазе намазынынъ севабына къаст эткенлерге, севап азимдир!

– Менден де алынъ!

– Ой, аячыкъларым бар эй!

– Дал басты кираз, топу эки сагъа!

...Иште, Яшлавнынъ дели Сейити. Абдулваапнынъ къавеси огюнде давлусыны ерге къойып муштери беклеген чиберекчи онынъ ким экенини бильмей, давлусынынъ къалпагъыны ачып: «Буюрынъыз, койдеш!» – дей. Сейит «буюра» ве отуз-къыркъ чиберек ашагъан сонъ, турып кете ята. Чиберекчи:

– Койдеш, парасыны бермеге унуттынъыз – дей.

Сейит исе ондан джиддий бир чырайнен:

– Дженнетте давулны ким чаладжакъ я? – деп сорай.

Меселе анълашкъан сонъ, чиберекчи джелъкесини къашый...

Иште, Таз Осман... Тюкянында секиз къуман, алты чанакъ, еди къошкъулакъ ве саире. Муштери козьлей...

Иште, онынъ тюкяны устюнде Аджи Муждабанынъ тюкяны... Аджи агъа даа янъы саргъан сигарыны пармакълары арасына къыскъан, о ерден тютюнени савурып бириси кечмесини беклей. Ниает, сигарыны думанлатып, сёгюне-сёгюне дели Эмир Али кече.

– Эмир Али, къана берчи атешчигини!

Дели Эмир Али титрек элинен атешини узата ве Аджи сигарыны думанлата. Яшлардан бири Аджи агъадан:

– Аджи агъам, сени чокъ зенгин бир адам дейлер, догърумы шу? – деп сорай.

Аджи медине фукъареси киби бир чырай ясай ве фукъаре бир адам экенини анълатмагъа башлай:

– Ёкъ, къардашчыгъым, мени зенгин дейлер амма, бу ялан. Меним нем бар? Демир ве бакъкъал маллары складчыгъым, элли бинъ пуд къадар богъдай алгъан анбарчыгъым, Акъмесджит янында бир койчигим, Акъмесджитте бир кварталчыгъым, беш десятина къадар кучюк бир багъчачыгъым, мында ве Фоти Салада бирер тюкянчыгъым, эвчиклерим ве саир уфакъ-тюфек шейчиклерим бар...

Шай я, Аджи агъа чокъ «фукъаре» бир адам. Эгер бираз аллы-такъатлы олса эди, ич о дели Эмир Али киби, бир тиленджиден атеш тиленирми эди?

Сиз онынъ насыл байыгъаныны сорарсынъыз. Байлар насыл байырлар? Учъке алыр, бешке сатар. Халкънынъ ихтияджынен файдаланыр, халкъны талар, копектен де фена агъыртып талар. Алдатыр, ишлетир ве чалыштырдыгъы кимсенинъ акъкъынынъ буюк бир къысмыны кесип алыр...

Онынъ къомшусында софу Алининъ тюкяны бар. Софу ишкембеджиден алгъан дёрт салыкъ ишкембени парчалап азырлакъан сонъ, эски бир легенни ала да, оны бир таякънен давул киби чокъмарлай. Туз Базарынынъ бутюн мышыкълары бу давушкъа миявлашып келе ве софунынъ берген ишкембелерини ашап дагъылалар. Бундан сонъ, софу Али йигирми сажен авлагъындаки къаведжи Къадыргъа багъыра: «Къадыр! Къадыр!» Къадыр къавеси огюне чыкъа ве башыны узатып бакъа. Софу шаадет пармагъыны котере, сонъра

элинен оджакъкъа джезве тыкъкъан киби япа, яни бунынъле «бир къаве» демек истей. Къадыр бу «телефонны» анълай ве иджрасына бакъа...

Туз Базарынынъ устюндеки Аджы Абланынъ «озь падишасынынъ козюне кирмек ичюн» яптыргъан казармалары, онынъ астындаки чарыкъчы тюкянчыкъларыны эзер киби, басып туралар. Аджы Абла чокъ зенгин ве «мерд» бир адамдыр. Онынъ ады та «Гульбюн-и ханан» эсерине кирген!

...Юкъарыдан бир атлы фйтон келе, онынъ ичинде Исмаил бей Гаспринскийнен Аджы Эмир эфенди яслана берип отургъанлар. Онлар Санкт Петербургъа кетелер. Гаспринский анда Аджы Эмир эфендини П Николайнынъ узурьна чыкъараджакъ...

...Иште, ашагъыдан эки атлы фйтоннен Багъчасарай галавасы Сулейман бей Къырымтаев чыкъа, о управагъа кете, анда онынъ иши бар. Яни кучюк эв саиплерининъ устюне къоюлгъан налогны арттырып байларынъкини эксильтеджек, ораза тутмагъан яшларны «тыймакъ» ичюн бу хусуста Багъчасарай улемасына инструкция береджек ве саире киби «хайырлы» ишлерде булунаджакъ...

...Иште, юкъарыдан околоточник Кузьманен бир де пос мыйыкъ городской келе. Онлар тюкян оглерининъ сипирилип-сипирильмегенини тефтишлейлер. Кузьма чарыкъчы эснафынынъ энъ фукъарелеринден сайылгъан Патош Абланынъ тюкяны алдында токътай, ёлны тешкере. Патош Абла тюкяны алдыны сипирип суварса да, лякин буны ёлнынъ ортасына, яни озь сынъырына къадар япкъан. Онъа ёлны та Аджы Муждабанынъ къалдырымы тюбюне къадар сипирмек керек экен... Шай, я ничюн Патош Абла озь тюкяны алдыны сипиргенде, Аджы агъа киби бир фукъаренинъ тюкяны алдыны да сипирмесин?

– Ах ты мерзавец, Патош! Ах, ты татарская лопатка! Ах, сукин ты сын!

Бу мунаджатнынъ ниаетинде Кузьма дефтерини чыкъарып, он беш рубле штраф яза... Патош Абла ичюн он беш рубле бермек, тюкянынъдаки бутюн «малыны» кедиклеринен бирге гъайып этмек демектир. О агълайджакъ киби бир чырайнен, озюнден эки къат бойлу ве секиз къат мазаллы Кузьманынъ бетине кулип бакъа ве къойнуны акътарып, сермия деп сакълагъан бешликни онынъ авучына къыстыра... Кузьма дефтерине язгъан шейлернинъ устюни къаралай ве башкъаларыны ыштрафламакъ ичюн ёлуны девам эте...

Патош Абла озюнинъ арыкъ джакъларыны ве арыкъ юмрукъларыны сыкъа... Кузьманынъ пешинден бакъа-бакъа да сонъра эм джакъларыны эм де юмрукъларыны бошатып, башыны бургъалай. Бу бургъалавны да эки манада анъламакъ мумкюн, яни бу баш бургъалав я «сени падишанен берабер ерге баткъаныны не заман корер экеним?!», я да «кене де олса, Кузьма яхшы адам, он беш кумюш ыштрафны бозды да, беш кумюш къапар алды, амма пристав озю олгъан олса, йигирми беш кумюш ыштраф яхут да он кумюш къапар алыр эди» – демек ола...

Сонъра Патош Абла барбос копекнинъ тишинден къуртулгъан бир тараш киби, озь «къобасына» чекиле ве тезьясы башына отурып козьлерини тышкъа тикип, тюшюне ве беклей... Тюкяны огюнден кечкен эр кес онъа Кузьма олып корюне...

Иште онынъ тюкяны огюнде бириси пейда олды... Кузьма!.. Хайыр, Кузьма дегиль, «Терджиман» сатып кельген чолакъ Садыкъ экен.

– Абла агъам, газет аладжакъсынъызмы?

Патош Абла башта алмайджакъ ола, лякин сонърадан «Русиеге къаршы дженк ёкъмы экен?» яхут да «бельки, Николайнынъ тахтыны девиреджек киби бир шейлер бардыр» – деп, уютленип, «Терджиман»ны ала ве эджелемеге башлай...

Онынъ «Терджиман» алгъаныны корьген Аджы Муждаба, яваш-яваш хырсыз мышыкъ киби, Патошнынъ тюкянына кире ве бедава газет хаберлеринден динълей. Патош эджелеп:

«Ресмий. Бухара ханы дженап азрет муневер Мир Сейид Абдуллахат ханнынъ асар-ы диянетперверлеринден олмакъ узьре къалем язысы Багъчасарай басмаханесине буюк къыта келям-шерифлерден бинъ адет азырланмасыны сымарыш буюрдылар. Ишбу келям-къадимлер Мавераннахр мектеплерине вакъыф этиледжектир»...

Патош газетни буклей... Аджы Муждаба сигарыны якъмакъ ичюн атеш къыдырып кете...

Эснафта иш ёкъ, алыш-вериш ёкъ... Онлар, бу патошлар, арада-сырада Кузьмаларгъа къапар берип, Аджы Муждабаларнынъ сигарларыны якъып, арада-сырада Къадыргъа «телефоннен къаве сымарлап, озь къобаларына чекилип беклейлер... Арада-сырада «Терджиман»ны эджелеп, онда беклеген шейлерини араштырадар. Ве энъ сонъу олелер... Делляллар чаршы бою: «Дженазе намазынынъ севабына къаст эткенлерге севап азимдир!» – деп багъыра, онларны бирибирининъ дженазесине чагъыра, мазинлер къайымларнынъ: Алла рамет эйлесин дегенлерге, акъ рамет эйлее!» – деген давушлары шеэр аралыкъларыны ве Багъчасарайнынъ дженюбиндеки мезарлыкъ боюны янърата. . . Имам онынъ мезары башында ясин окъып хатиме эте, телкъин бере. Мазин дженазеге кельгенлерге садакъа дагъыта. Усул-ы джедит мектеплери «Зынджырлы»гъа, «Орта Медресе» ве «Хан Медресе»сине сохта, бу медреселер исе, эснанынъ дженазесини къылмагъа, «учю»ни, «къыркъы»ны, «йылы»ны бермеге имамлар, мазинлер етиштире...

Туз Базарында ве бутюн Багъчасарайда омюр кене эвельки киби кете. Аджы агъа сигарыны якъмагъа деп тюкяны алдына чыкъып беклей... Эснаф иш, ве иш тапкъанда алыш-вериш беклей...

Ниает джиан муаребеси башлай. Эснаф баллары, койлюлер Николайнынъ сюнгюси алтында дженкке кете ве Карпатларда, Герман сынъырларында олелер...

Халкъта даа буюк бир кесатлыкъ башлай, анайлар огъуллаары ичюн агълайлар...

Ах, сиз анайлар, анайлар! Сизден даа хор, даа мазлум, даа джаиль бармы экен? Сиз не озюнъизни кунъге косьтересинъиз, не де озюнъиз кунъ коресинъиз. О акъ къашларда башларына фес кийсетилген къабир ташлары бу хорлукъ ичинде веремден ольген сиз, анайларнынъ, къабирлери дегиль де не?! Кузьмалар сизинъ къоджаларынъызны эзе, къоджаларынъыз сизлерни эзе, амма сиз эр шейге къатланасынъыз, джандан севген эвлятларынъыз ерге батсын Николай огърунда ольгенден де, сиз сусып агълайсынъыз ве баштан аякъ фередже, марама кийип, мезардан къачкъан кефинли мевталар киби, санки аякъларынъыз астында копчечиклер бардайын салмакънен тайып, озюнъизнинъ юрюгенинъизни белли этмейип, сессиз-солукъсыз Багъчасарайнынъ тена аралыкъларында юресинъиз... Къоджаларынъыз оле... тул къаласынъыз, ачлыкъ чекесинъиз, арыкълап чантырлашасынъыз. Делляллар байрам намазларындан сонъ: «Къапанып къалгъанларгъа беринъ садакъа!» – деп векаялеттен тилене... Сизинъ элинъизден исе, сессиз-солукъсыз агъламакътан башкъа, ич бир шей кельмей. Бу не, бу? Аятмы, олюмми?

Ах сиз анайлар, анайлар! Кунешке дарылып онъа терс чевирилген эвлеринъиз ичинде догъурган къызларынъызны да озълеринъиз киби япасынъыз. Башларыны къапудан чыкъартмайсынъыз. чыкъарсалар, сёгесинъиз, даа да олмаса, сачындан чеке ве ниает, суюмсюклейсинъиз! Он дёрт яшына кельгенде, къызларынъызгъа фередже, марама кийсетесинъиз, онлар да сиз киби, не озълери кунъ коре, не де кунъге озълерини корьсетелер... Он алты яшында онларны къоджагъа бересинъиз, онларнынъ яш къоджаларыны Кузьмалар хорлай, онлар да сизинъ къызларынъызны хорлай. Иче келе. Дёгелер. Озълери олелер, къызларынъыз да тул къала, озь къызларыны тамам анасындан корьгенлери киби осьтюрелер.

...Ер бала догъурасынъыз... олар да, о гъариплер де, Патошлар олып етишелер... Зулум ве хорлукълардан къуртараджакъ, раат бир омюр береджек сизни кунъге ве кунни сизге косьтереджек бир кунъ кельмейджекми?!!

Багъчасарайны къуртараджакъ, онъа джан, аят береджек саат не заман чаладжакъ?